

1. ВИПРАВДАННЯ, ІНТЕРНАЛІЗМ І ДЕОНТОЛОГІЯ

Короткий огляд. У цьому розділі я вводжу поняття підгрунтя (наявність якого в достатній кількості відрізняє знання від просто істинного переконання), а потім звертаюся до дослідження зв'язків між (епістемічною) деонтологією, виправданням та інтерналізмом. Центральна теза деонтології полягає в тому, що людина виправдано дотримується переконання, якщо вона виконала свої епістемічні обов'язки, формуючи або продовжуючи дотримуватись цього переконання. Основна ідея інтерналізму — що властивості, які надають переконанню підгрунтя, є такими, до яких особа має якийсь особливий епістемічний доступ. Після стислого огляду величезного розмаїття поглядів на епістемічне виправдання у двадцятому столітті, я доводитиму, що інтерналізм впливає з деонтології, і що ми зможемо краще зрозуміти погляди двадцятого століття на епістемічне виправдання, якщо зрозуміємо взаємозв'язки між деонтологією, виправданням та інтерналізмом.

Ключові слова: деонтологія, інтерналізм, виправдання, знання, підгрунтя

Елвін Плентінга

Мій предмет — підгрунтя: те, хай чим насправді воно є, що разом з істиною відрізняє знання від просто істинного переконання. Конкретніше, мій предмет — сучасні погляди на підгрунтя. Я почну зі стислого огляду успадкованої нами традиції двадцятого століття стосовно підгрунтя, але спершу спитаймо себе, як ми можемо визначити, локалізувати чи окреслити цю властивість або кількість, яку я пропоную обговорити? Певна річ, це те, що відрізняє знання від просто істинного переконання; але зазначмо також, що в цьому підгрунті явно є щось *нормативне* чи *оціночне*. Визнати, що переконання має підгрунтя, означає *оцінити* це пе-

реконання й оцінити його сприятливо. Тому ми використовуємо такі терміни як «обґрунтоване», «виправдання», «виправдане» тощо як «терміни епістемічної оцінки»¹. Сказати, що переконання особи *обґрунтоване* чи *виправдане*, означає надати цьому переконанню (або цій особі, або тому й тому) *позитивну* оцінку; за наявних обставин це переконання цієї особи є *правильним*, або *належним*, або *прийнятним*, або *гідним схвалення*, або *відповідним до стандарту*. Ми оцінюємо переконання (точніше, різні *переконаності*) особи як обґрунтовані, або виправдані, або раціональні, або розумні, протиставляючи їх необґрунтованим, невиправданим, нераціональним та нерозумним. Наприклад, евіденціалістське заперечення проти теїстичних переконань² запевняє, що теїст, який вірить в Бога без підтверджувальних даних чи раціональних доказів, відповідно, має необґрунтоване й невиправдане переконання. Тим самим евіденціаліст висловлює негативну оцінку або цього переконання, або особи, яка його має. Можливо, при цьому евіденціаліст заявляє, що особа, яка так вірує в Бога, зневажає деяким обов'язком, або (поблажливіше) що вона страждає від якогось когнітивного розладу, або (ще поблажливіше) що модуль нашого когнітивного устрою, який знаходить собі вираз в теїстичних переконаннях, прагне не істини, а чогось іншого³.

В такий же спосіб ми можемо оцінити й переконання, що вся сучасна флора та фауна розвинулася внаслідок випадкових генетичних мутацій і природного відбору з примітивних форм життя, які, своєю чергою, постали зі схожих ателеологічних процесів з неорганічних матеріалів. І, звісно, те саме оцінювання поширюється також на менш видовищні погляди нашого повсякдення. Ми оцінюємо *переконання* особи, але так само оцінюємо її скептицизм, або (уживаючи інший вислів Чізома) її утримання від переконань. Надмірно довірлива особа може повірити у щось, що того не варте; надмірно скептична (або цинічна) особа може не повірити у щось, що того варте. Ба більше, наші переконання бу-

1 Слова Родеріка Чізома. Див.: Roderick Chisholm, *Theory of Knowledge*, 2d ed. (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1977), p. 5.

2 Див. мою публікацію: Alvin Plantinga, "Reason and Belief in God," in *Faith and Rationality: Reason and Belief in God*, ed. A. Plantinga and N. Wolterstorff (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983), pp. 24ff; див. також Alvin Plantinga, *Warrant and Proper Function* (New York: Oxford University Press, 1993), розділ 1, кінець підрозділу 1 та початок підрозділу 2.

3 Див. Alvin Plantinga, "Reason and Belief in God," pp. 27ff.

вають різної сили й ми дотримуємося їх не однаково твердо; тому ми оцінюємо не лише саме переконання, а й те, *наскільки* особа його приймає. Якщо я вірю, що Гомер народився до 800 року до н. е., і вірю в це так само палко, як і в те, що Нью-Йорк більше за Клівленд, то (зважаючи на мої фактичні епістемічні обставини) рівень моєї впевненості у першій тезі надмірний і необґрунтований.

Нарешті, підґрунттю також властива градація міцності. В деяких моїх переконань підґрунття може бути міцнішим, ніж в інших. Наприклад, моє переконання, що я живу в штаті Індіана, має для мене міцніше підґрунття, ніж моє переконання, що Шекспір є справжнім автором п'єс, які йому зазвичай приписують; моє переконання, що $2+1=3$, має міцніше підґрунття, ніж моє переконання, що аксіома вибору еквівалентна принципу максимуму Хаусдорфа. (Звісно, це не означає, що я не поводжусь однаково раціонально та виправдано, приймаючи ці переконання тією мірою, якою я їх фактично приймаю: адже в кожній з цих пар я переконаний у другому не так твердо, як у першому). Отже, ми можемо розрізнити *рівні* позитивного епістемічного статусу, принаймні для конкретної особи¹. Таким чином, первинно і в першому наближенні епістемічне підґрунття є нормативною, можливо складеною кількістю, якої може бути більше чи менше; достатня міцність цього підґрунття відрізняє знання від просто істинного переконання.

По-друге, звернімося до проблеми, яка є менш тривіальною, ніж спершу здається: як саме ми *назвемо* цю кількість? Я пропоную назвати її «підґрунття»; але ті з нас, кого виховали у відсталу добу до Геттієра², вивчили ще на колінах своєї матері, що знання — це *виправдане істинне переконання*. Навіть і в сьогоднішню просвічену добу після Геттієра ми досі вважаємо, що епістемічне

1 Візьмімо будь-яку з двох згаданих пар переконань і назвемо ці переконання А та Б. Отже, є рівень міцності підґрунття, властивий тим переконанням, які (для мене) мають не більшу кількість цього підґрунття, ніж Б; є рівень міцності підґрунття, властивий тим переконанням, які мають його більше за Б, але менше за А; а є також рівень міцності підґрунття, властивий тим переконанням, які мають його не менше чи більше за А. Звісно, насправді рівнів значно більше; є переконання, обґрунтовані менше за Б, переконання, обґрунтовані більше за А, а також переконання, обґрунтовані менше за А, більше за Б, але не однаковою мірою.

2 Знов-таки, йдеться не про Едмунда Геттієра загалом, а саме про його доленосну для англосмовної епістемології статтю 1963 року «Чи є обґрунтоване істинне переконання знанням?». — Прим. перекл.

виправдання й знання щільно пов'язані. Тож чому б не назвати обговорювану властивість «виправдання»? Відповідь: тому що це було б оманливо й несправедливо. «Виправдання» передбачає повинність, обов'язок, вимогу; від нього несе дозволами та правами; це наводить думку на реабілітацію, бездоганність; одним словом, конотує всю деонтологічну стайню. Проблема ж полягає в тому, що одна з головних протидіючих теорій чи картин у цій царині (та, що має вражаючі історичні вірчі грамоти шонайменше від Декарта й Локка), відкрито пояснює обговорювану нами кількість, посилаючись, зокрема, на виконання людиною її епістемічних обов'язків, дотримання її епістемічних зобов'язань, виконання наявних епістемічних вимог. Тому використання терміна «виправдання» на позначення обговорюваної кількості надало б цій теорії та її теоретичній рідні оманливу й необгрунтовану (хай навіть суто словесну) перевагу над її суперниками. З огляду на це, «виправдання» не є правильним термінологічним вибором. В своїх попередніх публікаціях¹ я використовував як офіційну назву обговорюваної кількості нейтральніший термін Родеріка Чізома: «позитивний епістемічний статус». Втім, цей вислів надто довгий; тому я натомість уживатиму слово «підгрунття» (warrant). Звісно, це слово також має деонтологічні асоціації (хоча й не такі наполегливі); можливо, кращим терміном був би вислів «епістемічна відповідність» (epistemic aptness), який запропонував у розмові зі мною Ернест Соса. Але, зваживши всі «за» і «проти», я віддав перевагу «підгрунттю» — із тим застереженням, що нам не слід піддаватися на його залишкові деонтологічні інсинуації.

I. ІНТЕРНАЛІЗМ

Головна історія епістемології двадцятого століття² — це історія трьох взаємопов'язаних понять: виправдання, інтерналізм і деонтологія. Я пропоную розпочати моє дослідження сучасних поглядів на епістемічне підгрунття з розгляду деяких *інтерналіст-*

ських теорій підгрунття. Але що таке «інтерналізм»? Що це означає — назвати когось інтерналістом? Цей термін перебуває у стані помітного безладу. Різні люди використовують його по-різному; він виражає різні ідеї, певним чином пов'язані між собою аналогіями та спорідненістю. Тож як нам діяти розуміння інтерналізму? Якою тут є центральна ідея — та, у світлі якої ми можемо побачити зв'язок між рештою якомось пов'язаних між собою ідей? Яким є джерело привабливості інтерналізму і що робить його правдоподібним? Нарешті, як інтерналізм пов'язаний з докорінним питанням про природу епістемічного підгрунття?

Зрозуміло, якою є засаднича інтерналістська ідея: обгрунтованість переконання особи визначають чинники чи стани, які у певному сенсі є внутрішніми (internal) для цієї особи; властивості, що надають переконанню це підгрунття, є певним чином внутрішніми для суб'єкта чи пізнавця (cognizer). Але *яким саме чином?* Мій внутрішній стан — це, зокрема, рівень іонів водню в моїй крові, а також розмір мого серця; але ясно, що ці ознаки не є внутрішніми в дотичному сенсі. А яким є цей дотичний сенс? Гадаю, найперше, що ми маємо побачити — що ця ідея внутрішнього є докорінно *епістемічною*. Підгрунття й властивості, які надають це підгрунття, є внутрішніми у тому сенсі, що вони є станами чи умовами, які пізнавець *усвідомлює* чи може усвідомити; вони є станами, знання про які він має чи легко може здобути; вони є станами чи властивостями, до яких він має когнітивний чи епістемічний доступ. Проте згодиться не просто якийсь старий епістемічний доступ. Наприклад, я маю епістемічний доступ до відстані від Землі до Місяця й до глибини Тихого океану (я маю енциклопедію), але це не доступ в дотичному сенсі. Потрібен деякий *особливий* доступ. Можливо (як припускає Чізом), S може визначити *виключно шляхом рефлексії*, чи має для нього підгрунття те чи інше переконання; або S може визначити *з певністю*, чи це переконання має властивість, яка обгрунтовує й надає епістемічне виправдання; або, можливо, S скоїв якусь помилку — стосовно підгрунття чи властивостей, які надають це підгрунття — і ця помилка така, що її неможливо скоїти безвинно. Отже, дотичний сенс слова «внутрішній» є однозначним епістемічним: інтерналіст вважає, що особа має якийсь особливий епістемічний доступ до підгрунття і тих властивостей, які його формують.

¹ Наприклад, "Positive Epistemic Status and Proper Function," in *Philosophical Perspectives*, 2, Epistemology, 1988, ed. James Tomberlin (Atascadero, Calif.: Ridgeview, 1988).

² Плентінга, висловлюючись англійською, випускає як самоочевидну ту деталь, що йдеться саме (і лише) про англомовну епістемологію. — Прим. перекл.

Екстерналіст натомість вважає, що епістемічне підґрунтя не має залежати від чинників, внутрішніх для пізнавця у дотичному сенсі. Для нього підґрунтя є залежним від (або випливає з) таких властивостей, що до деяких з них пізнавець може не мати особливого доступу чи навіть взагалі не мати епістемічного доступу. Візьмімо взірцевий екстерналістський погляд: наприклад, раннього Елвіна Голдмена, який «у першому наближенні» вважає, що переконання має підґрунтя якщо й наскільки воно є результатом надійного механізму формування переконань¹. Що робить цей погляд екстерналістським? Чому він не інтерналістський? Зрештою, мої механізми формування переконань, безумовно, є внутрішніми для мене — на відміну від, скажімо, мого будинку чи моєї машини. Я вважаю, що екстерналістською цю тезу робить ідея відсутності мого особливого епістемічного доступу до тих властивостей, які, відповідно до цього погляду, надають епістемічне підґрунтя. З екстерналістського погляду, властивості, які надають підґрунтя, є такими, що їх утворює надійний механізм формування переконань, або вони входять до каузального ланцюжка, який доречним чином зачіпає також суб'єкта переконання, або вони перебувають в ймовірнісному співвідношенні R з деякими іншими дотичними твердженнями, і жодна з цих властивостей не є такою, що до неї ми маємо дотичний спосіб особливого доступу.

Отже, основою інтерналізму в епістемології є теза, що властивості, які надають переконання підґрунтя, є такими, до яких особа має якийсь особливий епістемічний доступ. Але звідки взагалі взялася ця думка? Яким є джерело інтерналізму й чому він привабливий? Аби побачити це, мусимо звернутися до іншої, але пов'язаної з інтерналізмом ідеї: епістемічного виправдання.

II. ВИПРАВДАННЯ

Було б надзвичайним применшенням сказати, що англо-американська епістемологія нинішнього століття вивела багато з ідеї епістемічного виправдання. По-перше, звісно, є уславлений опис чи аналіз знання, відбитий у формулі «виправдане істинне переконання» (JTB, justified true belief), яку ми всмоктали з молока

1 Alvin Goldman, "What Is Justified Belief," in *Justification and Knowledge: New Studies in Epistemology*, ed. George Pappas (Dordrecht: D. Reidel, 1979), p. 10.

матері. Успадкована нами легенда племені епістемологів розповідає, що опис JTB мав статус епістемологічної ортодоксії до 1963 року, коли його похитнув Едмунд Геттієр своєю тристорінковою статтею «Чи є виправдане істинне переконання знанням?»¹. Після 1963 року опис знання як виправданого істинного переконання вважали несправним і він втратив свій піднесений статус; але навіть ті, кого Геттієр переконав, що виправдання (разом з істиною) не є достатньою умовою знання, досі здебільшого вважають виправдання необхідною і майже достатньою умовою знання. За цим поглядом, формула «виправдане істинне переконання» описує загальні риси чи контури поняття знання, навіть якщо для заспокоєння Геттієра потрібно додати ще якусь квазі-технічну дрібничку («четверта умова»). Звісно, у цьому є цікава історична іронія: не так вже й легко знайти до Геттієра поширені й явні описи знання крізь призму формули «виправдане істинне переконання». Виглядає майже так, ніби шановний критик створив традицію самим актом її руйнації². Втім, деякі досить ясні аналізи знання в термінах JTB до Геттієра все ж таки наявні. Наприклад, на думку Кларенса Льюїса, «Знання є переконанням, яке не лише є істинним, але також є виправданим у своїй настанові переконання»³. Ба більше, Альфред Еєр говорить про знання як «право бути

1 Edmund Gettier, "Is Justified True Belief Knowledge?", in *Analysis* 23 (1963), pp. 121-23.

2 Наприклад, в Родеріка Чізома (Roderick Chisholm, *Perceiving: A Philosophical Study*, Ithaca: Cornell University Press, 1957) є аналіз знання, але без відкритого посилання на виправдання:

«S знає, що h істинне» означає (i) S визнає h; (ii) S має адекватні підтверджувальні дані на користь h, і (iii) h істинне. (С. 16)

У першому виданні своєї «Теорії знання» (*Theory of Knowledge*), опублікованому 1966 року — вже після Геттієра, але до широкого визнання його внеску в аналіз JTB — Чізом знов-таки пропонує аналіз знання, і знову без явної ролі для виправдання:

S знає в момент t, що h істинне, якщо (1) S в момент t переконаний, що h; (2) h істинне; і (3) h в момент t очевидне для S. (С. 23)

(У примітці Чізом посилається на статтю Геттієра, визнає її рацію й пропонує виправлення теорії; це був один з перших струмків майбутньої повноводної річки відповідей Геттієру). Втім, у «Засадах знання» (*The Foundations of Knowing*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982) Чізом говорить про «традиційне визначення знання»: «Тепер ми в змозі визначити тип виправдання, яке передбачає традиційне визначення знання...». А визначивши цей тип виправдання, він далі каже: «Отже, ми зберігаємо традиційне визначення знання:

S знає, що p = Df p; S переконаний, що p; і переконання S, що p, є виправданим. (С. 47)

3 C. I. Lewis, *An Analysis of Knowledge and Valuation* (La Salle, Ill: Open Court, 1946), p. 9.